

context (Europese oorlogen en mobiliteit van soldaten) en de invloed daarvan op sekswerk in Den Bosch duidelijk worden aangetoond, zou het interessant zijn geweest om verder in dialoog te gaan met de literatuur over vrouwenarbeid, vrouwenmigratie en de positie van vrouwen in de samenleving en in het huwelijk erbij te betrekken, om deze 'hoeren' niet alleen in relatie tot mannen te kunnen plaatsen, maar ook in relatie tot andere vrouwen in de stad. Door deze vrouwen als aparte subjecten te beschouwen, lopen we het risico ze te isoleren uit de dagelijkse realiteit van werkende vrouwen in deze periode. Wassink is zich hier terdege van bewust, want hij probeert zijn verhaal te nuanceren met korte opmerkingen over werk en migratie van vrouwen, maar toch zouden deze dwarsverbanden grondiger analyse verdienen.

Dat Den Bosch een garnizoensstad was, maakt dit tot een fascinerende casestudy. Zoals Wassink zelf al aangeeft, weten we weinig over prostitutie in de Republiek, zijn boek is dus een waardevolle aanvulling.

Marion Pluskota, Universiteit Leiden

Erik Odegard, *Graaf en gouverneur. Nederlands-Brazilië onder het bewind van Johan Maurits van Nassau-Siegen, 1636-1644* (Zutphen: Walburgpers, 2022). 245 p. ISBN 9789462498822.

DOI: 10.52024/tseg.18029

Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679), de Duitse edelman die van 1637 tot 1644 gouverneur-generaal van Nederlands-Brazilië was, blijft historici fascineren. Deze goed geschreven en uitstekend gedocumenteerde monografie van Erik Odegard analyseert minder belichte aspecten van Maurits' carrière. Terecht voorbijgaand aan het veelbesproken onderwerp van Maurits als beschermheer van de kunsten en wetenschappen in Nederlands-Brazilië, richt Odegard zich op de rol van Maurits als militair bevelhebber en als koloniaal bestuurder. Daarnaast bespreekt de auteur de moeizame relatie tussen Maurits en de *Heren XIX*, de raad van bestuur van de West-Indische Compagnie (WIC), die Maurits in 1636 aanstelde als gouverneur-generaal. Odegard probeert ook ouder onderzoek te corrigeren, met name Ralph Boxer's klassieke werk *The Dutch in Brazil, 1624-1654* (1957). Terwijl Boxer Maurits afschilderde als een verlicht heerser

die geliefd was bij Portugese en Nederlandse kolonisten, is Odegard kritischer. Odegard benadrukt bijvoorbeeld Maurits' persoonlijke betrokkenheid bij de slavenhandel en slavernij in Nederlands-Brazilië.

De eerste twee hoofdstukken bespreken de vroege carrière van Maurits en de geschiedenis van de WIC en de Nederlanders in Brazilië voor 1636. Maurits was een zoon van Jan VII van Nassau-Siegen, een protestantse edelman wiens vader een broer was van Willem van Oranje. Via zijn familiebanden met het Huis van Oranje verkreeg Maurits begin jaren 1620 een positie als officier in het leger van de Staten-Generaal. Het derde hoofdstuk bespreekt de benoeming van Maurits tot gouverneur-generaal van Nederlands-Brazilië in 1636. De auteur suggereert dat de *Heren XIX* Maurits selecteerden vanwege zijn connecties met stadhouder Frederik Hendrik en de Staten-Generaal. De WIC-bestuurders hadden de steun van de stadhouder en de Staten-Generaal nodig vanwege de zwakke financiële situatie van de Compagnie.

De volgende vier hoofdstukken bespreken de militaire, administratieve, politieke en economische aspecten van Maurits' carrière in Brazilië van 1637 tot 1644. Hoewel Maurits goed was in het delegeren van taken aan zijn officieren, was zijn poging in 1638 om Salvador de Bahia, het Portugese bolwerk in Brazilië, te veroveren zonder zijn officieren te raadplegen, een kostbare mislukking. Tegelijkertijd was Maurits een toegewijd en pragmatisch bestuurder. Door religieuze rechten toe te kennen en door de Portugese lokale bestuurssystemen voort te zetten, konden Maurits en zijn collega-raadsleden die deel uitmaakten van de Hoge en Geheime Raad, het hoogste politieke orgaan van Nederlands-Brazilië, veel van de zorgen wegnemen van de Portugese kolonisten die de meerderheid van de koloniale bevolking vormden. De Portugese eigenaren van de suikermolens maakten echter enorme schulden bij de WIC met de aankoop van slaven, en om hun molens te herstellen, die door jarenlange gevechten waren beschadigd. De grote schulden waren de voornaamste oorzaak voor de Portugese eigenaars om in 1645 een opstand tegen de Nederlanders te steunen.

De *Heren XIX* riepen Maurits terug in april 1642, na afloop van zijn vijfjarig contract. De directeuren en Maurits waren het op tal van punten oneens, maar het belangrijkste probleem waren zijn extravagante kosten van levensonderhoud. Om zijn imago als edelman te cultiveren bouwde Maurits een paleis in de buurt van Recife, de hoofdstad van Nederlands Brazilië, en onderhield hij een grote entourage die dagelijks gevoed moest worden. Maurits keerde uiteindelijk in 1644 terug naar Europa, maar hij bleef nog tientallen jaren declaraties indienen bij

de WIC. Het laatste hoofdstuk behandelt de loopbaan van Maurits als stadhouder van Kleef in Duitsland van 1647 tot aan zijn dood. In Kleef zette Maurits zijn leven als vorstelijk heerser voort met een hof en paleizen. Tegelijkertijd behield Maurits zijn positie als officier in het Nederlandse leger. Tijdens de Franse inval in de Republiek in 1672-1673 speelde Maurits een prominente rol in de succesvolle verdediging van Amsterdam.

In zijn conclusie betoogt de auteur dat Maurits' ambtstermijn in Brazilië hem de noodzakelijke status gaf om edelman in Duitsland te worden. Odegard contextualiseert ook de betekenis van Maurits voor Nederlands Brazilië. Hoewel de kolonie tijdens zijn ambtstermijn stabiliseerde en uitbreidde, was de situatie in de Nederlandse kolonie al verbeterd voordat Maurits in 1637 in de kolonie arriveerde. Bovendien wist Maurits nooit het volledige vertrouwen en de loyaliteit van de Portugese kolonisten kunnen winnen.

Dit boek heeft verschillende sterke punten. De auteur heeft enkele nieuwe bronnen ontdekt, onder meer over Maurits' betrokkenheid bij de smokkel van tot slaaf gemaakte mensen. Odegards focus op Maurits als militair bevelhebber en koloniaal bestuurder draagt ook bij aan onze kennis van Maurits en Nederlands Brazilië. De discussie over Maurits' activiteiten na zijn terugkeer uit Brazilië in 1644 is ook waardevol omdat het een completer overzicht geeft van zijn carrière. Bovenal geeft Odegard een genuanceerd portret van Maurits, wijzend op zijn sterke punten en beperkingen als militair bevelhebber, zijn persoonlijke betrokkenheid bij de slavenhandel, en zijn vastberadenheid om een respectabele aristocraat te worden.

Een van de minder sterke punten van het boek is dat het onderwerp slavernij en slavenhandel in Nederlands Brazilië niet zoveel aandacht krijgt als verwacht. Er zijn slechts een paar korte discussies over individuele slaven en over Maurits' betrokkenheid bij de slavenhandel. Verrassend genoeg is er geen verwijzing naar de opkomst van de *quilombos*, gemeenschappen van weggelopen slaven, die zich in de jaren 1630 in het zuiden van Pernambuco ontwikkelden tijdens de Portugees-Nederlandse oorlog om de suikermolens. Maurits stuurde verschillende expedities tegen de *quilombos* die de Portugezen en Nederlanders als een groot gevaar zagen. Daarnaast had Odegard kunnen onderzoeken welke opvattingen Maurits had over Afrikanen en inheemse Brazilianen. Hoewel Maurits bijvoorbeeld een groot slavenhouder was, knoopte hij ook diplomatieke banden aan met de koning van Kongo. Ondanks deze kritiek is Odegards boek een

waardevolle aanvulling op de studie over Johan Maurits en Nederlands Brazilië. Het is nuttig voor zowel specialisten als voor degenen die niet bekend zijn met de kortstondige maar opmerkelijke Nederlandse kolonie in Zuid-Amerika.

Mark Meuwese, Universiteit van Winnipeg

Alan Moss, *Gemaakt op reis. Nederlandse jongeren op reis in de zeventiende eeuw* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2023). 438 p. ISBN 97894550047.

DOI: 10.52024/tseg.18028

De langdurige cultureel-educatieve reis die jonge mannen van stand vooral in de achttiende eeuw maakten naar met name Frankrijk en Italië is bekend geworden als de *Grand Tour*, meestal uitgesproken op z'n Engels. Het waren in eerste instantie namelijk overwegend Britten die een dergelijke buitenlandse reis ondernamen. Vandaar dat de Engelse term voor zo'n onderneming opgeld heeft gedaan. Alan Moss heeft voor *Gemaakt op reis. Nederlandse jongeren op reis in de zeventiende eeuw* gekozen voor de term 'educatiereis' omdat hij van mening is dat 'Grand Tour een modern etiket is dat historici op een reistraditie plakken'. De reislustige jongelieden die Moss ten tonele voert in dit boek zijn allen van adel of afkomstig uit het patriciaat. Ze worden standaard begeleid door een ingehuurd tutor, die verantwoordelijk geacht wordt voor het educatieve peil van de reis. Hoewel het aantal jonge vrouwen uit die kringen dat op educatiereis ging slechts een fractie was van het aantal jonge mannen, besteedt de schrijver terecht ook aandacht aan hen. In afzonderlijke delen van het boek komen de aard en omvang van educatiereizen in de zeventiende eeuw aan de orde, de voornaamste bestemmingen (met name in Frankrijk en Italië), met extra aandacht voor steden die beschouwd werden als de 'kroonjuwelen' van zo'n langdurige en kostbare buitenlandse reis: Parijs, Rome en Florence.

Dat zo'n reis in die tijd een risicovolle onderneming was, blijkt uit het deel dat ingaat op de gevaren en ontberingen waarmee de adellijke reizigers onderweg geconfronteerd werden. Die varieerden van een bed vol ongedierte, een maaltijd bestaande uit stinkende vis, tot aangevallen worden door struikrovers. Terwijl de contacten met prostituees weer andere gevaren opleverden. De route naar Italië via de Alpen, soms